

Ms AA 415

Nahuys geeft in zijn lijst van Handschriften van Andries Schoemaker¹ de volgende omschrijving:

'Een folio-band met 106 gezichten van Amsterdam en omstreken, in kleuren en twee afbeeldingen van processieën te Amsterdam gehouden, op een paar na, door C. Pronk getekend, allen vervaardigd door Andries Schoemaker, alsmede 122 afbeeldingen van kasteelen, kloosters en poorten van Amsterdam, met de pen getekend en met oost-indische inkt gewassen door Gerrit Schoemaker.'

Hij vermeldt verder dat hij deze band op den 26^e Januari 1877 aan zijn hooggeachte vriend, Professor J.A. Alberdingk Thijm (1820-1889) heeft geschonken. Deze gaf het manuscript in hetzelfde jaar aan het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap (K.O.G.)² in Amsterdam, waar het ingeschreven staat als ms AA 415. In 1899 werden de beschrijvingen van Andries Schoemaker van West-Friesland etc. (Noord-Holland, 4 delen) en Zuid-Holland (5 delen) aan de collectie toegevoegd.³

De huidige band bevat in feite twee manuscripten, respectievelijk van Andries en Gerrit Schoemaker. Ze zijn op enig moment samen in één harde band met een bladformaat van 371 x 245 mm ingebonden. Titelbladen ontbreken en vermoedelijk zijn beide delen ook verder niet compleet. Hoewel als werktitel soms *Amsterdam* of *Kastelen van Amsterdam* is gebruikt, heeft alleen het deel van Andries op die stad betrekking. In het eerste deel, dat van Gerrit, staan tekeningen uit verschillende provincies; alleen de laatste elf zijn van Amsterdam.

Nahuys heeft het manuscript blijkbaar niet diepgaand bestudeerd. In tegenstelling tot de werkelijke volgorde noemt hij eerst Andries' gezichten van Amsterdam en daarna de tekeningen van Gerrit, die hij ook in Amsterdam situeert. Het klopt ook niet dat Andries' tekeningen, op een paar na, naar Pronk zouden zijn; er zijn er maar een paar naar Pronk. Blijkbaar heeft hij de tekeningen geteld. De aantallen die hij noemt komen ongeveer overeen met de huidige situatie; als er bladen verloren zijn gegaan moet dat daarvoor gebeurd zijn.

Op het eerste blad is met fraaie hand geschreven: 'De Kasteelen in het eerste gedeelte // van de gezigten van Amsterdam // zijn door Gerrit Schoemaker // geteekend, de overige // gezigten van Amsterdam // zijn door diens vader Andries // Schoemaker geteekend en een paar // door C. Pronk.' Het laatste 'door' is later gewijzigd in 'naar'.

In het deel van Gerrit zijn de folio's niet genummerd. Rechts-onder naast elke tekening een nummer geschreven, meestal met een 'N' er voor, door degene die de lijst van tekeningen maakte. In het deel van Andries zijn de bladen wel genummerd, maar veel nummers ontbreken en andere komen meermalen voor. Bovendien zijn ze ongeordend ingebonden. Ook hier zijn de tekeningen naderhand genummerd, maar waarschijnlijk niet door degene die de tekening-nummers in het deel Gerrit schreef. Er staat ook geen 'N' voor. Nader onderzoek aan het manuscript zelf kan wellicht meer duidelijkheid geven over wat er in de loop der jaren met deze bundel is gebeurd.

Gedeelte Gerrit Schoemaker.

Voor in de band ligt een 18de eeuws tweezijdig beschreven blad waarop de titels van de tekeningen van Gerrit Schoemaker geschreven zijn. Ze zijn doorlopend genummerd van 1 t/m 115. Achter elke regel is de beginletter van het betreffende gebouw gezet, kennelijk met de bedoeling een alfabetische lijst te maken. Die is waarschijnlijk ook gemaakt, want de letters zijn later doorgestreept, maar een lijst is niet gevonden.

Deze 115 afbeeldingen verbeelden:

- 109 kastelen of belangrijke huizen; (van in totaal 71 verschillende gebouwen),
 - 1 onbekend gebouw zonder onderschrift,
 - 2 plattegrondtekeningen
 - 1 toelichting op een plattegrond
 - 2 wapens.

Verder zijn er 5 bladen met tekst, deels tweezijdig beschreven, waarop nog enkele wapens voorkomen. Samen met nog een aantal blanco bladen bevat het gedeelte Gerrit ca. 140 bladen bevat.

De tekeningen van gebouwen zijn meestal naar oude voorbeelden. Bij slechts 25 van de 109 staat een jaartal. De oudste is van 1440⁴; verder zijn er drie uit de 16^e, elf uit de 17^e en tien uit de 18^e eeuw⁵. Bij twee tekeningen van het huis Binkhorst uit 1719 is de tekenaar genoemd: 'G:S:' ofwel Gerrit Schoemaker zelf. Verder staat nergens een aanduiding van de herkomst. Ook de ondertitels zijn meestal heel summier, waardoor wel eens geraden moet worden welk huis bedoeld wordt. Tekst komt alleen voor bij de nrs. 40, 44 en 48, resp. het slot te Egmond, Zuylen van Nieveld en Abcoude.

Gerrit's tekeningen in dit manuscript zijn meestal klein en geven maar een summier beeld van het gebouw. Enkele zijn met waterverf gekleurd en een is met bruine inkt gewassen. De wapens zijn allemaal ingekleurd. De onderschriften zijn door Gerrit geschreven, meest in zijn gebruikelijke handschrift, maar vaak ook geheel of gedeeltelijk in vette blokletters. Ondanks de verschillen tussen beiden lijkt het er op dat Gerrit hier het systeem van zijn vader geïmiteerd heeft. Voor zo ver bekend is dit de enige keer dat hij dat deed.⁶

Het manuscript behandelt geen afgerond gebied. De vertoonde gebouwen lagen in Kennemerland, Rijn-, Delft- en Schie-land en langs de grote rivieren, met als meest oostelijke plaats Rhenen, en langs de Vecht en Eem. Voorzover dat aan de onderschriften is vast te stellen lagen die volgens de huidige provincie-indeling in negentien plaatsen in Noord-Holland, dertig in Zuid-Holland, veertien in Utrecht, vijf in Gelderland en drie in Noord-Brabant. Er is geen alfabetische of geografische logica in de volgorde te ontdekken. Wel komen in het begin de meeste tekeningen van Noord-Holland voor en volgen die van Zuid-Holland later. Waarschijnlijk is de huidige volgorde door de binder bepaald en weten we

niet hoe Gerrit het bedoeld heeft. Evenmin weten we of er bladen verloren zijn gegaan of zich misschien elders bevinden.

Het blijkt niet dat Gerrit de in die tijd bekende uitgaven als de *Schatkamer* van Lud. Smids of het *Kabinet* van Rademaker gebruikt heeft.⁷ Wel staan de door hem genoemde huizen in 't algemeen ook in de manuscripten van zijn vader. In de verzameling van Brouërius van Nidek vinden we ook dezelfde onderwerpen. Gerrit tekende dus de huizen waar in die tijd afbeeldingen van in omloop waren. Misschien gebruikte hij niet dezelfde afbeeldingen als zijn vader, maar dat is aan de hand van de summere onderschriften niet na te gaan. Daarvoor zouden de manuscripten van vader en zoon met elkaar vergeleken moeten worden.

Het is ook de vraag wanneer, waarom en voor wie Gerrit dit geschrift maakte. Als we er van uit gaan dat het jaartal onder de tekening van Boekhorst correct is, was het in of na 1729. Het ontbreken van tekst bij de meeste huizen wijst er op dat het werk niet is afgemaakt. Het feit dat hij altijd met veel dingen tegelijk bezig was, en zijn vroege dood in 1736, kunnen daar de oorzaak van zijn. Nader onderzoek kan misschien meer gegevens opleveren, maar het is de vraag of dat interessant is. Dit geschrift, of wat er van bewaard gebleven is, heeft weinig informatieve waarde. Waarbij aangetekend mag worden dat Gerrit Schoemaker niet heeft kunnen bedenken dat wij er ons eens mee zouden gaan bemoeien.

Gedeelte Andries Schoemaker.

Een getekend titelblad, zoals we van Andries Schoemaker gewend zijn, is waarschijnlijk verloren gegaan. In dit manuscriptgedeelte zijn de tekeningen weer vanaf 1 genummerd. De eerste 11 tekeningen zijn echter niet van Andries, maar van Gerrit Schoemaker. Daarvan zijn er 10 van Amsterdam naar houtsneden van Cornelis Anthoniszoon uit 1544 en één een toelichting met aanhangende zegels.

Het geschrift van Andries begint met een ingekleurde gedrukte afbeelding waarbij later is aangetekend: 'uit de Rouck p 189; Heraut Orde van den Heiligen Geest'⁸; gevolgd door een ongebruikt blad. Daarmee telt deel A dertien bladen, die niet genummerd zijn.

Dan volgt het eigenlijke manuscript, in de stijl zoals we die van Andries kennen. Dat bevat 104 tekeningen van gezichten en gebouwen in Amsterdam, twee afbeeldingen van een processie en twee wapens. Op 43 bladen staan twee tekeningen onder elkaar, op 18 bladen staat er één. De vaak wijdloppige onderschriften zijn van Andries' hand. Bij slechts negen onderwerpen staat een uitgebreidere tekst, variërend van enkele regels tot vier volle bladzijden.

In totaal telt deel B 107 bladen, waarvan enkele tweezijdig beschreven zijn en andere blanco. Daarop staan folionummers tussen 0 en 202. Veel nummers ontbreken en andere komen meermalen voor. Bovendien zijn de bladen in een willekeurige volgorde ingebonden. Andries Schoemaker was gewoon op alfabetische volgorde van plaats- of huisnaam te werken. Er is hier maar één plaats, Amsterdam, en door de wijdloppige onderschriften blijkt ook de huisnaam geen aanknopingspunt te geven. Het is dan ook niet gelukt om een aanwijzing voor de oorspronkelijke foliovolgorde te vinden. De tekeningen zijn naderhand genummerd in de volgorde zoals ze nu ingebonden zijn.

Het lijkt er op dat Schoemaker voor zichzelf een duidelijke scheiding zag tussen wat wel en wat niet tot Amsterdam behoorde. De toen omliggende dorpen vinden we in zijn andere manuscripten⁹ over Noord-Holland. In het hier besproken deel staan daarvan alleen een tekening van het dorp Sloten en een van het dorp Sloterdijk. Waarschijnlijk komen deze ook in andere handschriften van Andries Schoemaker voor. Afgaande op de onderschriften is er in het algemeen echter nauwelijks sprake van overlapping. Wel komen in de andere manuscripten gezichten voor die we (nu) in Amsterdam situëren. Het zou mooi zijn als iemand die de toenmalige topografie van Amsterdam kent nog eens kijkt naar het verband tussen het onderhavige manuscript en met name de vier delen *West-Friesland (...)*.

Het blijkt dat bij de tekeningen in deel B, 'Amsterdam', vergeleken met de andere Noord-Hollandse manuscripten van Andries Schoemaker, meer oudere voorbeelden gebruikt zijn of, wat vaak samengaat, er geen jaartal is vermeld¹⁰. Dat komt omdat Schoemaker van zijn woonplaats Amsterdam weinig naar eigen schetsen getekend heeft. Ook van Cornelis Pronk en Abraham de Haen, wier tekeningen Schoemaker vaak kopieerde, zijn nauwelijks Amsterdamse tekeningen bekend. Slechts vier tekeningen uit 1729 staan op naam van Cornelis Pronk en misschien is de andere uit dat jaar ook van hem¹¹. Op naam van Schoemaker zelf staat er slechts één, maar het is mogelijk dat hij alle tekeningen uit de periode 1725-1728 naar eigen schetsen gemaakt heeft¹¹.

MMF-publications

In het jaar 2000 verscheen de serie *Images of Dutch towns and villages (...)* door MMF-Publications, met daarin de provincie-atlassen van Andries Schoemaker. Het ms *Amsterdam* is opgenomen op CD nr. 2 en op 7 microfiches.¹² Wegens de ontbrekende of onoverzichtelijke folionummers zijn de tekeningnummers als folionummers opgenomen.

- ¹ Graaf Maurin Nahuys, 'Andries en Gerrit Schoemaker', in *Dietsche Warande*, 1887, 530, nr. 8.
² *Catalogus der bibliotheek van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap te Amsterdam*, R.W.P. de Vries en Adrianus D. de Vries, 1878, Amsterdam. Pag. 37, nr. 443: 'Een band met geteekende afbeeldingen van gezichten in en om Amsterdam, meest door Andries Schoemaker e.a., 18^e eeuw. fol. Van den heer J.A. Alberdingk Thijm.'
³ Zie Jeanine Otten in *Voor Nederland bewaard, de verzamelingen van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap*, Leiden 1995, 178-188, m. afb.
⁴ Schonenburg bij Nieulekkerland.
⁵ Tekeningen Gerrit Schoemaker met een jaartal in de 18^e eeuw met daarachter waar hetzelfde huis bij Andries voorkomt. Dit zijn andere tekeningen.

1	1705	Foreest of Oosterwijk	ms WVr II-137-141 : ruïne, zj en 1656
1	1718	Groot Poelgeest	ms ZHo IV-433: 1606 en AdH 1730
1	1718	Besoien	ms ZHo I-188: oude tekening van JSt
1	1718	Bouquet	ms ZHo I-304: AdH zj
2	1719	G:S:, Binkhorst	ms ZHo I-213: 2 x zn,zj, 1 x AdH 1730
1	1719	Berkenroden	ms WVr I-265-268 e.a. div. zn, zj.
1	1723	Nieuw Berkenrode	ms WVr I-266 e.a. 't Nieuwe huis te Berkenrode Ann 1730
1	1724	Hagestein	ms Utr I-437 rechthuis te H ASc 1728
1	1729	Boekhorst v agter	ms ZHo I-204 Boekhorstenbrug 2xAdHzj, 1x ASc/JSt

- ⁶ In twee manuscripten van Gerrit met een gelijksoortige inhoud komen geen afbeeldingen voor, behalve enkele wapens in zwart/wit: *Beschrijving Der voornaamste afdeelingen, Eylanden, Dorpen (...) Noordhollanse Synodus (...)* (KB: 129C21) en *Oudheeden voor Gelderland en Zutphen (...)* (Bibliotheek Arnhem/GDC ms 299).
⁷ Van Gerrit's onderwerpen komt alleen Berkenrode bij zowel Smids als Rademaker voor.
⁸ Thomas de Rouck, *Den Nederlandschen heravld, ofie Tractaet van wapenen, en politycken adel*, 1645. Op p. 189 begint het hoofdstuk 'd' Ordre van den Heylighen Gheest'. De tekening stelt waarschijnlijk de stichter van de orde voor, koning Hendrik III van Frankrijk.

- ⁹ In de collectie KOG:
Beschryving en Afbeelding der Steden; Dorpen (...) in West-Friesland, Waterland, etc., 4 delen, en *Amsterdam*, het deel dat in dit artikel behandeld wordt.

In de Koninklijke Bibliotheek:

- 78C54/55 *Korte Beschrijving van de Steden, Dorpen, Heren Huijsen etc. van West-Friesland, etc.*, 2 delen
 78H43 *Korte Beschrijving van de oude adelyke huysen deszelfs Ruinen: deftige riddermatige hofsteden etc.* is zoek
 78H46/47 *Korte Beschrijving van Westvriesland kennemerland waterland en 't land van bloys, etc.* deel 3 en 4.

- ¹⁰ In het volgende staatje zijn de aantallen van het deel *Amsterdam* vergeleken met het totaal van alle andere manuscripten van Andries Schoemaker van Noord-Holland. Daarin komen dikwijls dezelfde tekeningen voor.

	Amsterdam		Noord-Holland	
	aantal	%	aantal	%
geen jaar	55	48	765	34
15 ^e eeuw	2	2		
16 ^e eeuw	26	23	40	2
17 ^e eeuw	19	17	361	16
18 ^e eeuw	12	10	1072	48
	114	100	2238	100

- ¹¹ Tekeningen naar of toegeschreven aan Cornelis Pronk, 18^e eeuw:
 66 1729 Gesigt van t mennonite of Doopsgesinde weesheuijs op de Princegragt 1729
 70 1729 Amstelmond 1729 C. Pronk
 71 1729 De herberg de Roopaal aan den Amstel: alwaar t sticht en Holland schijt 1729 C.Pronk
 95 1729 De mijlpaal: en de hofstede de tulpenburg aan den Amstel Anno 1729 C.Pronk
 96 1729 Ruyskensteyn gelegen aan den Amstel Anno 1729 C.Pronk
¹² Tekeningen naar of toegeschreven aan Andries Schoemaker, 18^e eeuw:
 29 1728 De spiegelglasblaserij op t Roeterseyland te Amsterdam Anno 1728
 30 1728 De spiegelglasblaserij op t Roeterseyland van de andere zijde Anno 1728
 31 1725 De nieuwe spiegelglasblaserij op t Roeterseyland van t weespervelt te sien 1725 (+ tekst)
 32 1727 T Antonis kerkhof tot Amsterdam van t Weesperplijn te sien getekent 12 April 1727
 33 1728 Ingang van het Suykershoije, sig dus vertoonde in de Lindenstraat Ao. 1728 A. Schoemaker
 34 1728 Het Suykerhoft in de Lindenstraat: komt ook uijt op de Lindengragt 1728
 94 1726 Spiegelhuysenz aan de Botermarkt Anno 1726
¹³ Op dit moment (juli 2002) in te zien bij de afdeling Bijzondere collecties van de Koninklijke Bibliotheek.